

არტურ ლაისტის თანამედროვეობა, მართალია, არ იცნობდა კულტუროლოგიის ცნებას, როგორც კონკრეტული მეცნიერების აღმნიშვნელ ტერმინს, მაგრამ საკმაოდ დიდი ინტენსიურობით გამოიჩინა კულტურის ეთნომენტალობითი ასპექტებისა და კულტურის ისტორიის პრობლემატიკის კვლევების სხვადასხვა (უპირატესად დასავლურ-აღმოსავლურ) კულტურათა ურთიერთმიმართებისა და ურთიერთ-შეღწევათა მიმართულებით. კვლევაშიაბათა ამგვარი გამართულობა და მეთოდოლოგიური საფუძვლების დამუშავების აუცილებლობა ბუნებრივად უწყობდა ხელს, ერთი მხრივ, კულტურათა კვლევებში გარკვეული ტენდენციების, კანონზომიერებების, კონცეპტუალური მიდგომების გამოკვეთას, ხოლო, მეორე მხრივ, კულტურის წიაღში ფასეულობითი ორიენტაციის ელემენტების გამოვლენას, ამ ელემენტების საფუძველზე ერთიანი ფასეულობითი ორიენტაციის სისტემის შექმნას.

ფასეულობითი ორიენტაციის ელემენტების სისტემურობის გაცნობიერება, ბუნებრივია, აუცილებელი იყო კულტურის მკვლევრისათვის განსაკუთრებით საკუთარ ეროვნულ კულტურასთან მიმართებაში უცხო კულტურის შესწავლის პროცესში.

XIX საუკუნეში, განსაკუთრებით მეორე ნახევარში აღმოსავლურ კულტურათა დასავლურ კულტურებთან შედარებით-შეპირიპირებით კვლევებში სასაფუძვლოდ თავისთავად დასავლური ცივილიზაცია და დასავლეთ ევროპის ქვეყნების (ინგლისი, საფრანგეთი, გერმანია) კულტურები და კულტურული ფასეულობათა ორიენტაციის ელემენტები მოიზრებოდა.

ა. ლაისტის კულტურული ცნობიერება და კულტურის ფასეულობითი ორიენტაცია, აღნიშნულიდან გამომდინარე, საკუთარი გერმანული და გარკვეულწილად ფრანგული, გამორჩეულად კი პოლონური კულტურების პრაქტიკულ ცოდნას ემყარება და არა მისი დროის რომელიმე კულტუროლოგიურ თეორიას. სწორედ აღნიშნული ეროვნული კულტურების ფასეულობითი ელემენტებისათვის კულტურის კონცეფციების სტატუსის მინიჭება და კვლევების ორიენტირებად დასახვა ანიჭებს ა. ლაისტის კულტუროლოგიურ ძიებებს სისტემურობას. ეს კი, ცხადია, უპირველესად იმას ცხადყოფს, რომ ა. ლაისტი ქართული კულტურის სამყაროს თავისი თანამედროვე ევროპული კულტურის ფასეულობითი ორიენტაციის ელემენტების შესაბამისად აღიქვამდა და აანალიზებდა. ამ ელემენტების სისტემურობით არის განსაზღვრული ის „ფინალური“, „ისტრუმენტული“ და „ნარმოებითი“ ფასეულობები, რომლებსაც ამჩნევდა, ავლენდა, აღწერდა და ახასიათებდა ა. ლაისტი თავის კულტუროლოგიურ ნაწერებში.

თუმცა ამ შემთხვევაში არანაკლებ მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა მისი პიროვნული კულტურული ფასეულობითი ორიენტაციის სისტემა, რამდენადაც ადამიანი, ცოდანა-განათლების მიუხედავად, მაინც იმას ხედავს, რისი დანახვაც შეუძლია და აღქმა-გაცნობიერება სურს. ამის გამო კონკრეტული მკვლევრის კულტუროლოგიური ხედვა უცხო კულტურის მედიატორობის პროცესში პრინციპულ მნიშვნელობას იძენს. ამის გამო, კულტუროლოგიის მედიატორული როლის კვლევასა და შეფასებაში ჯერ მედიატორის კულტურული პიროვნული ფასეულობითი სისტემა უნდა გამოვლინდეს, ამით უნდა დადგინდეს ის პრინციპები, რითაც მედიატორი აფასებს სამედიატორო უცხო კულტურას, როგორ ასოცირდება მედიატორის კულტურული ცნობიერება უცხო კულტურის სივრცეში და როგორ ახდენს ამ გამოცდილების საფუძველზე უცხო კულტურის ფასეულობითი ორიენტაციის სტრუქტურირებას და სისტემის ტენდენციათა თუ კანონზომიერებათა შესაბამისად აგებას.

ასე რომ, ა. ლაისტის დროისთვის კულტუროლოგია, როგორც ცოდნის სფერო, თანამედროვე გაგებით, ცალკე მეცნიერებად, მართალია, ჯერ არ არის ჩამოყალიბებული, მაგრამ გამოკვეთილია მისი ინტერესები, ამ ინტერესების საზღვრები და ობიექტები. ამასთან, რაც მნიშვნელოვანია, ამ დროისთვის უცხო კულტურათა კვლევებში აღნიშნული ინტერესების საზღვრები უკვე დამკვიდრებულია.

აღნიშნულთან ერთად ისიც არის გასათვალისწინებელი, რომ ფასეულობითი ორიენტაციის ელემენტები დროთა განმავლობაში იცვლება (განსაკუთრებით „ისტრუმენტული“ და „ნარმოებითი“) და ცვლილებები გამორჩეულად ინტენსიურია ქვეყნის სახელმწიფოებრივი, ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური კატაკლიზმების ვითარებაში. XIX საუკუნეში, განსაკუთრებით მეორე ნახევრის, საქართველო სწორედ ასეთი ეპოქალური კატაკლიზმების წინაშე იყო აღმოსავლურ კულტურულ-მენტალურ სამყაროსთან კავშირის განწყვეტის და ევროპული ფასეულობებისაკენ შებრუნების თვალსაზრისით.

ამ დროის საქართველოს კულტუროლოგიური აღწერა-დახასიათება, აღნიშნულის გამო, მკვლევრისაგან, ერთი მხრივ, აღმოსავლური კულტურის ცოდნას მოითხოვდა, მეორე მხრივ, საკუთრივ ქართული კულტურისა, რათა შესაძლებელი გამხდარიყო ქართულ კულტურაში აღმოსავლური კულტურული რეალიების გამოვლენა-გამოცალკევება და ქართული კულტურული ფასეულობითი სისტემის აგება. სხვაგვარად, ცხადია, შეუძლებელი იქნებოდა სრულფასოვანი მედიატორული მოღვაწეობა და მისი

შედეგიანობა.

მოცემულ შემთხვევაში, გასათვალისწინებელია გარემოება: ა. ლაისტის მიერ ქართული კულტურის აღქმა-გაცნობიერებისა და გათავისების დინამიკა საქართველოში დამკვიდრების შემდეგ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს იმის გარკვევა, რა კულტურულ კოცეპტებს ხედავდა ქართულ კულტურაში მისი ფასეულობითი ორიენტაციის სისტემა და როგორ გაფართოვდა და გაღრმავდა ეს სისტემა, რა ფასეულობითი ელემენტებით შეივსო იგი. აღნიშნული ამოცანის გადაწყვეტა, ცხადია, ერთი მხრივ, ა. ლაისტის ადრეული (საქართველოში ჩამოსვლამდე შექმნილი) ნაწერების განხილვას საჭიროებს, მეორე მხრივ, საქართველოში შექმნილებისა, განსაკუთრებით სიცოცხლის ბოლო წლების ნაწერებისა. ამგვარი ანალიზი მით უფრო აუცილებელია, რომ აღნიშნულ ორ პერიოდს შორის შექმნილი ნაწერები მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისგან ფორმითაც და პრობლემურ-თემატიკურადაც. ადრეული ნაშრომები სხვათა მიერ მიწოდებულ მონაცემებს ემყარება და განსახილველი საკითხების მრავალფეროვნებით იქცევის ყურადღებას, საქართველოში ცხოვრებამოღვაწეობის პერიოდში შექმნილ ნაწერებში კი თვალშისაცემია პრობლემურ-თემატიური კონკრეტულობა.

საქართველოში ჩამოსვლამდე შექმნილ ნაწერებს შორის აღნიშნული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ა. ლაისტის ორი ნაშრომი. ერთია „ქართველებისა და სომხების ლტოლვილება განათლებისადმი“, რომელიც პოლონურ გაზეთში „გაზეტა პოლსკა“ 1882 წლის მეხუთე ნომერში გამოქვეყნებული ვინმე დლუშაგის სტატიის საპასუხოდ და სანინალმდეგოდ დაიბეჭდა.

ახლა უკვე გარკვეულია, რომ დლუშაგის წერილი შეკვეთილიხასიათისაიყო, ავადსახსენებელი კატკოვის ქართული კულტურისადმი დამოკიდებულების სულისკვეთების შემცველი და ფაქტობრივ, მისი მხარდამჭერი თავისი გამიზნულობით. ქართველი ერისა და ქართული კულტურისადმი სკეპსისი, ნიჰილიზმის, ველიკოდერჟავული შოვინიზმის პოზიციებიდან დამოკიდებულებისა და მისი ღირებულების შეფასების მცდელობამ, თავის დროზე დიდი გულისწყრომა და აღშფოთება გამოიწვია ქართველი საზოგადოების მხრიდან. დლუშაგის წერილი კატკოვის თვალსაზრისის რეზონირების მცდელობა იყო, იმის მტკიცება, რომ პოლონეთშიც იყვნენ ადამიანები, რომელნიც კატკოვის აზრისანი იყვნენ ქართულ კულტურაზე.

ა. ლაისტი იმ დროს პოლონური პრესის წამყვანი და პოპულარული ჟურნალისტი იყო. მისი კულტურული ცნობიერება პოლონეთ-გერმანიისა და ევროპის კულტურული ორიენტაციითა და ფასეულობითი სისტემით საზრდოობდა. საქართველო მისთვის შორეული, უცნობი ქვეყანა იყო თავისი ეგზოტიკით, ლეგენდური ფანტასმაგორიებით, ჯადოსნური ფერადოვნებითა და ბრწყინვალეობით და, რაც

მთავარია, პოეტური გრძნებებითა და გზებით აღსავსე, რისი ანარეკლი და დასტურიც მისთვის იყო ფრიდრიხ ბოდენშტედტის ლექსების კრებული - რეალურად თბილისელი აშულის მირზა შაჰის ლექსების გერმანული თარგმანები. ამას ემატებოდა ის მცირე ცნობები, რომლებიც მას მისივე თხოვნით 1882 წელს მიაწოდა თბილისში 1846 წლიდან გამომავალი რუსული გაზეთის „კავკაზის“ იმ პერიოდის რედაქტორმა დავით ერისთავმა.

მოგვიანებით, 1906 წელს „ივერიაში“ (NN25,26) გამოქვეყნებულ წერილში „წარსულის მოგონებანი (1884-89)“ ა. ლაისტი ასე იხსენებდა საქართველოთი, მისი ხალხითა და კულტურით დაინტერესების ამბებს: „ალარ მახსოვს, რომელი წიგნი იყო, სადაც პირველად ამოვიკითხე კავკასიის ამბები, ის კი ვიცი, რომ იმ დროს ჩემზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ბოდენშტედტის ლექსებმა“. ა. ლაისტს მხედველობაში ჰყავს XIX საუკუნის გერმანელი პოეტი ფრიდრიხ ბოდენშტედტი, ხოლო წიგნი უნდა იყოს ფ. ბოდენშტედტის მიერ გერმანიაში 1850 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი „ათას ერთი დღე აღმოსავლეთში“, სადაც შეიტანა თბილისელი აშულის მირზა შაფის ლექსები.

ცნობილია, რომ ფ. ბოდენშტედტი 1844-1845 წწ. თბილისში იმყოფებოდა. მან კარგად იცოდა რუსული ენა, რადგან საქართველოში ჩამოსვლამდე ოთხი წელი რუსეთში მასწავლებლობდა, გერმანულად თარგმნიდა რუსულ და უკრაინულ ლექსებს. თბილისში იგი რუსულმა ადმინისტრაციამ მოიწვია, გიმნაზიაში უცხო ენის მასწავლებლად და ზედამხედველად. ზაფხულის არდადეგებზე მან დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოში გაატარა.

თბილისში ფ. ბოდენშტედტი ძალიან დაუახლოვდა აზერბაიჯანულენოვან აშულს მირზა შაფს, ბრწყინვალედ თარგმა გერმანულად მისი ლექსები და ავტორის დაუსახელებლად გამოაქვეყნა. ფ. ბოდენშტედტს ამ თარგმანმა საქვეყნოდ გაუთქვა სახელი. მირზა შაფის ხსენება ამ თარგმანებთან მიმართებაში პოეტურ ფიქციად გამოცხადდა.

სწორედ ფ. ბოდენშტედტის წიგნმა გაუცხოველა ა. ლაისტის ინტერესი საქართველოსა და ქართული კულტურისადმი, რასაც მოჰყვა ინტენსიური ძიებანი. ამ ძიებათა შედეგებს ზემოაღნიშნულ მოგონებებში ა. ლაისტმა ასეთი შეფასება მისცა: „როდესაც ცოტაოდნად გავეცანი საქართველოს ისტორიას, ჩემთვის საეჭვო აღარაა, რომ ასეთ ძველი და განვითარებული კულტურის პატრონს, ასეთ მშვენიერ ბუნებაში დასახლებულ ხალხს, მეტად მდიდარი პოეტური მწერლობა უნდა ჰქონოდა. დავიწყე ამ მწერლობის შესახებ ცნობების ძებნა, მაგრამ ვერც გერმანულსა და ვერც ფრანგულ წიგნებში მისი უბრალო კვალიც ვერ აღმოვაჩინე. ამ მხრივ რუსული მწერლობაც მეტად ღარიბი გამოდგა“.

ა. ლაისტმა დამოუკიდებლად მოიძია წყარო ქართული ენისა და ქართული მწერლობის შესწავლად. ეს იყო დავით ერისთავი, რომელთანაც მიმოწერა მეტად ნაყოფიერი აღმოჩნდა ა. ლაისტისათვის. მან

„ძველი და ახალი ქართული მწერლობის შესახებ სხვადასხვა მასალა“ გაუგზავნა და „ქართული მწერლობის შესწავლის სურვილი გაუძლიერა“ ამ მასალების საფუძველზე შეიქმნა ა. ლაისტის ერთ-ერთი პირველი ნაშრომი „მივიწყებული ლიტერატურა“, რომელიც დაიბეჭდა გერმანიაში, ლაიპციგში, ჟურნალ „Magazin Zuer die Literatur“ 1884 წელს. ა. ლაისტის მოწმობით, „ამ წერილით გერმანელებმა ქართული მწერლობის არსებობა პირველად გაიგეს, თუმცა შიგ მოთავსებული ფაქტები მეტად ღარიბი იყო და მხოლოდ მკითხველის ცნობისმოყვარეობას იწვევდა“.

ა. ლაისტი ერისთავთან ორი წლის განმავლობაში აწარმოებდა მიწერ-მოწერას. ამ პროცესში ჩაერთო ილია ჭავჭავაძეც, რომელმაც ა. ლაისტს ოთხი თავისი ლექსის რუსული თარგმანები გაუგზავნა.

ის ფაქტი, რომ ა. ლაისტი ამ მოვლენებს 10-12 წლის შემდეგ აფიქსირებს, იმასაც ცხადყოფს, რომ აქ დაფიქსირებულია მის ხედვის სიმყარე და პოზიციონურობა და არა მომენტურ-აფექტური განწყობილებები.

პირველი შთაბეჭდილებების სიმყარესა და საფუძვლიანობაზე, სხვათა შორის, თავად ა. ლაისტი მიგვითითებს საქართველოში პირველი, მოკლე ვიზიტის შედეგად, 1886 წელს ლაიპციგში გამოცემული წიგნის „ჩეორგიან ანდ სეინე ბეეჰონურ“ შესავალში ა. ლაისტი მიუთითებს, რომ „წიგნი შეიცავს ქართული მწერლობის მოკლე მიმოხილვას და ჩემი მოგზაურობის პირველ შთაბეჭდილებას, რომელიც უმეტეს წილად ახლაც სამართლიანად მიმაჩნია“. გამოდის, რომ პირველი შთაბეჭდილება აფექტურ-ემოციური კი არაა, არამედ გაცნობიერებულ-შეფასებლური პოზიციონისტური ხედვაა. აქედან გამომდინარე, წლების შემდეგ თუ რაიმე ნაკლი შეუნიშნავს ა. ლაისტს საკუთარ ნააზრევში, ყოველთვის საანალიზო მასალის სიმწირე დაუსახელებია. ამის თაობაზე ზემოაღნიშნულ მოგონებებში იგი წერდა: „Georgian and seine Beehonur“ ზერელედ შედგენილია და მას ყოველივე მნიშვნელობაც დაეკარგა მას შემდეგ, რაც ჩემი უფრო მოზრდილი თხზულება დაიბეჭდა, რომელსაც ჰქვია „Das Georgian Volk“.

ზემოაღნიშნული ფაქტები კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ მოსაზრების სისწორეს, ა. ლაისტის კულტუროლოგიური ხედვის სპეციფიკას და ზოგადად ევროპული და კონკრეტულად გერმანული და პოლონური კულტუროლოგიური ცნობიერების პოზიციიდან ქართული კულტურის შეფასების ადრინდელი მიდგომების გასააზრებლად განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მის ნაშრომებს „ქართველებისა და სომხების ლტოლვილება განათლებისადმი“ (1882) და „დავიწყებული მწერლობა“ (1884). თუმცა ა. ლაისტის კულტუროლოგიური თვალთახედვის გასაღები და თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლები წარმოდგენილია მის „წარსულის მოგონებანში“.

ა. ლაისტის საქართველოთი და ქართული

კულტურით დაინტერესების ამბის თხრობით გარდასულ დღეთა გახსენების ფორმით მკითხველთან უშუალოების დამყარებით, ამასთან, განსაკუთრებული სიფაქიზითა და სიფრთხილით შეეცადა ქვეყნებსა და ქართულ კულტურაზე საკუთარი შეხედულების გამოთქმას, რაც იმაში გამოიხატა, რომ ა. ლაისტმა გერმანული კულტურის სიმაღლიდან კი არ არჩია ქართული კულტურის აღწერა—დახასიათება და მნიშვნელობის შესაფასება, არამედ ქართველებს შუალედურ კულტურად პოლონეთი და მისი კულტურის გერმანულ კულტურასთან მიმართებაში ე.წ. შედარებითი აღწერა—დახასიათება შესთავაზა. პოლონური კულტურა, ა. ლაისტის ფიქრით, ევროპული ცივილიზაციისა და კულტურის ფასეულობითი ორიენტაციის სისტემაში შუალედური კულტურაა გერმანიისა და ქართულს შორის, ქართულზე მაღლა მდგომად მოიაზრება. ამდენად, პოლონური კულტურის გერმანულ კულტურასთან მიმართებაში ნაკლოვანებებზე მითითება თავისთავად უნდა ამკვეთებდეს ქართული კულტურის გერმანული კულტურის სიმაღლესთან სიმორეს და მიუწვდომლობას.

აღნიშნული ამოცანებით არის განპირობებული ის გარემოება, რომ მოგონებებში დიდი ადგილი ეთმობა პოლონეთის მწერლობასა და, საერთოდ, კულტურაზე მსჯელობასა თუ აღწერა-დახასიათებებს. პოლონური კულტურის აღწერა-დახასიათებებით ა. ლაისტი ქართული კულტურის განხილვა-შეფასების ფონს ქმნის. ამიტომ მოცემულ შემთხვევაში, ბუნებრივია, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პოლონეთის, პოლონელებისა და პოლონური კულტურის შეფასების ფასეულობითი ორიენტაციის ის სისტემა, რომლის შესაბამისადაც აღწერს და ახასიათებს ა. ლაისტი. საყურადღებოა, რომ ა. ლაისტი თავად საუბრობს საკუთარ კულტუროლოგიურ პოზიციაზე და უცხო კულტურის განხილვა-შეფასების პრინციპებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. რევიშვილი შოთა, „უცხოელი მწერლები საქართველოზე“, გაზ. „თბილისი“, 1961, N8,9, 10, 11, 12, 13;
2. ა. ლაისტი, „წარსული მოგონებანი“, „ივერია“, 1906, N25.